

PAPER

LINGVOKULTUROLOGIYA VA STILISTIK SINONIMIK QATORLAR (O‘ZBEK VA INGLIZ TILI MISOLIDA)

Usmonov Asliddin Mannonivich^{1,*}

¹Xalqaro innovatsion universiteti Xorijiy filologiya kafedrası o‘qituvchisi

* usmonov@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi stilistik sinonimik qatorlar lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik asosida sinonimlarning milliy madaniyat, estetik qadriyat va xalq tafakkuridagi o‘rni yoritilgan. O‘zbek tilidagi sinonimlar asosan axloqiy, ruhiy va ma’naviy qadriyatlarni ifodalasa, ingliz tilidagi sinonimlar individual idrok va tashqi estetik tavsifni aks ettiradi.

Key words: lingvokulturologiya, sinonimiya, stilistik sinonimlar, madaniy kod, milliy tafakkur, estetik qadriyat, o‘zbek tili, ingliz tili.

Kirish

Til — har bir xalqning madaniy hayotini, tafakkur tarzini, tarixiy xotirasini va dunyoqarashini aks ettiruvchi eng muhim ijtimoiy hodisadir. Til orqali millat o‘z ruhiyatini, qadriyatlarini, ma’naviyatini va estetik didini namoyon etadi. Shu bois til madaniyatning ko‘zgusi, xalqning “ichki olami”ni ochuvchi vosita sifatida qaraladi. Tilshunoslikning zamonaviy yo‘nalishlaridan biri — lingvokulturologiya ana shu o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganadi. Lingvokulturologiya tilda mujassam bo‘lgan madaniy ma’nolarni, xalqning milliy tafakkurini, e’tiqodini, qadriyatlar tizimini

tahlil qiladi. U so‘z va iboralarning semantik, emotsional, ramziy qatlamida yashiringan madaniy axborotni ochib beradi. Tilning estetik boyligi va ifoda imkoniyatlari, avvalo, sinonimiya hodisasi orqali namoyon bo‘ladi. Sinonimlar tilning leksik tizimini boyitadi, uslubiy imkoniyatlarini kengaytiradi va nutqni obrazli, ta’sirchan qiladi. Ayniqsa, stilistik sinonimik qatorlar tildagi madaniy-estetik tafakkurni ifodalovchi muhim vositalardir. Ular xalqning go‘zallik haqidagi qarashlari, his-tuyg‘ularini ifodalashdagi noziklik va ruhiy boylikni aks ettiradi. Shunday qilib, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatni o‘rganishda sinonimlarning o‘rni beqiyosdir. Har

Compiled on: November 20, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Education* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

bir xalqda sinonimik tizim uning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va estetik ideallarini ifodalovchi madaniy ko'rsatkich sifatida namoyon bo'ladi.

Materiallar va metodlar

Mazkur tadqiqotning obyekti — o'zbek va ingliz tillaridagi stilistik sinonimik qatorlar bo'lib, ular o'zaro yaqin ma'noga ega, ammo uslubiy, semantik va madaniy jihatdan farqlanuvchi leksik birliklardan tashkil topgan.

Tadqiqot doirasida quyidagi asosiy sinonimik qatorlar tahlil uchun tanlab olindi:

• O'zbek tilida:

go'zal – chiroyli – dilbar,

jasur – botir – mard,

pok – musaffo – toza.

• Ingliz tilida:

beautiful – pretty – lovely,

brave – bold – courageous,

clean – pure – spotless.

Ushbu sinonimik qatorda joylashgan birliklar tildagi estetik qadriyatlarni ifodalash, madaniy mazmunni yetkazish va xalq tafakkuridagi hissiy tushunchalarni aks ettirish nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

Tadqiqotning obyekti sifatida tanlangan sinonimlar har ikki tildagi milliy o'ziga xoslikni, madaniyatga xos semantik o'zgarishlarni namoyon etishga xizmat qiladi.

Tadqiqot dizayni taqqoslama, tavsifiy, komponent va lingvokulturologik metodlarga tayangan.

1. Taqqoslama tahlil (Comparative analysis). Bu metod yordamida o'zbek va ingliz tillarida sinonimlarning semantik va madaniy farqlari solishtirildi.

Masalan: o'zbekcha *pok – musaffo – toza* qatori bilan inglizcha *clean – pure – spotless* sinonimlarining ma'no tafovutlari va madaniy konnotatsiyasi aniqlangan.

Natijada o'zbek tilidagi so'zlar ko'proq ma'naviy poklik, inglizcha so'zlar esa fizik tozalik bilan bog'liq ekanligi kuzatildi.

2. Tavsifiy metod (Descriptive method). Har bir sinonimik birlikning leksik, uslubiy va konnotativ xususiyatlari tavsiflab berildi. Bu yondashuv so'zlarning nutqdagi roli, emotsional bo'yog'lar va ifodaviy kuchini aniqlashga yordam berdi.

3. Komponent tahlil (Component analysis). Sinonimlarning ma'nosini tashkil etuvchi asosiy semantik komponentlar ajratildi.

Masalan, *jasur – botir – mard* qatorida “qo'rquvni yengish” umumiy semasi, ammo “axloqiy jasorat” (*mard*), “jismoniy kuch” (*botir*), “ruhiy bardamlilik” (*jasur*) kabi qo'shimcha semalar aniqlangan.

4. Lingvokulturologik metod (Linguoculturological approach). Har bir sinonimning madaniy mazmuni, milliy konnotatsiyasi va xalq tafakkuridagi ramziy ma'nosi ochib berildi.

Masalan, o'zbek tilida “ona zamin” iborasidagi *ona* so'zi — mehr, hayot manbai, ilohiylik ramzi; ingliz tilidagi *motherland* esa — “tug'ilgan joy”, “vatan” ma'nosida ko'proq ratsional-emotsional yuklamaga ega.

5. Korpus tahlili va statistik yondashuv. Tanlangan o'zbek va ingliz matnlari asosida sinonimlarning qo'llanish chastotasi aniqlanib, ularning foydalanish uslubi, emotsional yuk, va stilistik faoliyat darajasi miqdoriy jihatdan baholandi.

Masalan, o'zbek badiiy matnlarda *dilbar* so'zi *go'zal* so'ziga nisbatan 2,3 barobar kamroq ishlatilgani, ammo poetik kontekstdagi hissiy kuchi yuqori ekani qayd etildi.

Natijalar

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, stilistik sinonimik qatorlar har ikki tilda xalqning milliy madaniyatini, estetik didini va dunyoqarashini ifodalovchi asosiy lingvokulturologik ko'rsatkichlardan biridir.

O'zbek va ingliz tillarida sinonimlar o'xshash semantik maydonda shakllangan bo'lsa-da, ularning madaniy ma'nolari va tasviriy yo'nalishi bir-biridan farq qiladi.

Masalan, o'zbek tilidagi *pok – musaffo – beg'ubor* sinonimik qatori faqat jismoniy tozalikni emas, balki ma'naviy poklik, ruhiy beg'uborlik va axloqiy halollikni bildiradi. Bu xalq tafakkurida “poklik — iymonning yarmi” degan qadriyat bilan bevosita bog'liq.

Ingliz tilidagi *clean – pure – spotless* sinonimik qatori esa, asosan, tashqi tozalik, aniqlik va soddalik bilan bog'liq bo'lib, ularning semantik markazi ratsional-estetik qarashga asoslanadi. Demak,

o'zbek sinonimlari axloqiy-ruhiy qadriyatlarni, ingliz sinonimlari esa individualistik va tashqi estetik tasavvurlarni aks ettiradi.

Shuningdek, o'zbek tilida sinonimlar ko'pincha kollektiv ruh, milliy qadriyatlar, diniy va axloqiy ideallarni, ingliz tilida esa shaxsiy his-tuyg'ular, estetik zavq va individuallikni ifoda etadi.

Har ikki til sinonimlari orqali xalqning estetik ideallari va qadriyat tizimi tildagi ramzlar orqali namoyon bo'ladi. Til birliklari shu tarzda xalqning madaniy xotirasi va estetik dunyoqarashini ifodalaydi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillarida sinonimlarning madaniy-semantik asoslari turlicha shakllangan. Har ikki til sinonimlari xalq tafakkuri, madaniy qadriyatlar tizimi va estetik ideallarning mahsuli bo'lsa-da, ularning mazmuniy yo'nalishi farqlidir. O'zbek tilida sinonimlarning shakllanishida kollektiv ruh, ma'naviyat va e'tiqod muhim rol o'ynaydi. So'zlarning madaniy konnotatsiyasi ko'pincha diniy va axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq. Masalan, pok – musaffo – beg'ubor qatoridagi so'zlar faqat tashqi tozalikni emas, balki ruhiy tiniqlik, vijdoniy poklik va ma'naviy halollikni ifoda etadi. Shu jihatdan o'zbek sinonimlari milliy tafakkurdagi iymon, e'tiqod, sadoqat va axloqiylik kabi qadriyatlarni aks ettiradi.

Ingliz tilida esa sinonimlarning ma'nosi individuallik, estetik idrok va shaxsiy his-tuyg'ular asosida shakllanadi. Masalan, beautiful – pretty – lovely qatori asosan tashqi go'zallikni, shaxsiy estetik bahoni ifodalaydi. Ingliz madaniyatida "beauty" tushunchasi ko'proq shaxsiy did va subyektiv zavq bilan bog'liq bo'lib, u umumiy axloqiy yoki diniy qadriyat bilan kamroq aloqador.

Demak, o'zbek sinonimlari kollektiv tafakkurga, ingliz sinonimlari esa individual idrokka tayangan holda shakllanadi. Bu esa har ikki tildagi madaniy tafakkur modelining tubdan farqlanishini ko'rsatadi.

O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi xulosaviy ilmiy natijalar e'tirof etildi: O'zbek va ingliz tillaridagi sinonimik tizim tildagi madaniy tafakkurning o'ziga xosligini ifodalaydi.

O'zbek tilida sinonimlar axloqiy, ruhiy va diniy qadriyatlarga tayansa, ingliz tilida ular shaxsiy his-

tuyg'u va estetik bahoga asoslanadi.

Sinonimlarning lingvokulturologik tahlili tilshunoslikda yangi istiqbolni ochadi. Bu tahlil orqali har bir xalqning madaniy kodlari, tarixiy tajribalari va ruhiy dunyosi tildan anglanadi. Sinonimlar xalq tafakkurining so'zdagi "izlari"ni saqlovchi madaniy vositadir.

Til — bu nafaqat kommunikativ vosita, balki xalqning madaniy xotirasi va estetik tafakkurining mahsuli. Har bir sinonimik qator tilning madaniy kodini ochib, milliy o'zlikni anglashga xizmat qiladi. Shu bois sinonimiyani lingvokulturologik asosda o'rganish tilning ma'naviy va estetik qatlamini tahlil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sir sinonimlar orqali eng ravshan ko'rinishda namoyon bo'ladi.

References

1. Mirtojiyev M. O'zbek tilining sinonimlar lug'ati. – Toshkent: Fan, 2005.
2. Abdurahmonova G. O'zbek tilida sinonimlarning stilistik xususiyatlari. – Toshkent: 2017.
3. Rasulova N. Til va madaniyat uzviyligi: lingvokulturologik qarashlar. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2020.
4. The Oxford English Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2023 (onlayn nashr).
5. Cambridge Dictionary Online – <https://dictionary.cambridge.org>
6. Corpus of Contemporary American English (COCA) – <https://www.english-corpora.org/coca/>
7. British National Corpus (BNC) – <https://www.english-corpora.org/bnc/>